

Almanac de Interlingua

Numero 95 – Febrero 2018

Editor: Cláudio Rinaldi (almanacdeinterlingua@yahoo.com.br)

Le recerca del calendario perfecte

Historicamente, le calendarios vole curre in synchronia con le anno astronomic o con le mense synodic. Le principal problema es que tanto iste anno como iste mense natural non comporta un numero integre de dies, de modo que il sempre resta fractiones que, al longo del tempore, disconnecta le contage temporal del referentias natural.

Le solution es intercalar periodicamente un o plus dies a fin de resynchronisar le cyclo. Isto es lo que face le calendario julian, introduce in le Imperio Roman in 45 a.C.: un die intercalari es accrescite tote quarte anno al mense februario, post le sexte die antecedente al initio de martio – inde le adjectivo latin *bissextus*. Iste calendario non era ancora precise, de modo que le equinoctio vernal, evento que determina le data del Pascha christian, se habeva anticipate dece dies per le 16^e centennio. Per iste ration, le papa Gregorio XIII ordinava que le dies 5 a 14 octobre 1582 era supprime del calendario, e assi on saltava directo del jovedi 4 al venerdi 15.

Al minus desde le 8^e centennio, scholasticos europees ja admoneva sur le derivation del datas in comparation con le solstitios e equinoctios. Ante un recommendation per le Universitate de Salamanca inviate al Ecclesia in 1515, le Concilio de Trento authorisava, in 1545, que un reforma se faceva. Le calendario gregorian se basa sur un proposition presentate per le astronomo calabrese Aloysius Lilius. Illo refinava le calendario julian in approximativemente 0,002% al supprimer tres dies bissextil in cata periodo de quatro centennios, de modo que cata anno passa a haber in media 365 dies, 5 horas, 49 minutas e 12 secundas. Plus, illo solutionava de un maniera abrupte le differentia que se habeva accumulate per le facto de que le anno medie julian era 10 minutas e 48 secundas plus longe – le proposition de Lilius era eliminar le dece proxime dies bissextil e repositionar le datas gradualmente, al longo de quaranta annos, e non eliminar dece dies ordinari e de un sol vice como faceva Gregorio sub consilio del mathematico german Christopher Clavius.

Un mense post le reforma, un fratre de Lilius de nomine Antonio obteneva del papa le monopolio sur le impression del nove calendario, ma ille non era capace de supportar le demanda e debeva dunque abdicar iste directo. Per fortia del bulla *Inter gravissimas*, le pais catholic europees adoptava immediatamente le reforma gregorian. Le ancian calendario julian remaneva official per multe tempore ancora in nationes protestante e orthodoxe. Anglaterra e su colonias passava a usar le calendario gregorian solmente le 14 septembre 1752. Per isto, datas de eventos historic anterior a iste die non ha correspondentia in le vetere e le nove “stylos”, como sole dicer le historicos. Tanto William Shakespeare como Miguel de Cervantes moriva le 23 april 1616, ma in realitate le anglese decedeva dece dies plus tarde que le espaniol. Iste coincidentia incoragiava le Unesco a declarar le 23 april le die mundial del libro e del directos autorial.

Le ultime pais europees a cambiar al calendario nove era Grecia, in 1923. Le correction necessari tunc era ja de tredecie dies. Iste divergentia face que le revolution

evento in Russia le 7 novembre 1917 sia denominata Revolution de Octobre, in referentia a su data julian. Hodie, multe paisas oriental tamben utiliza le calendario gregorian pro le vita civil, in parallelo con lor calendario lunar, que remane preferite pro reger cyclos e festivitates religiose.

Isto non vole dicer que tote le gente sia satisfacte con le calendario gregorian. Su principal virtute es le precision: le saisons del natura remane sempre in le mesme menses del anno, mesmo al longo de plure millennios. Totevia, le modo irregular como on distribue le dies e septimanas in le menses face poco practic le organisation del activitates quotidian.

Le spirito illuminista del Revolution Francese decimalisava le pecunia, le mesuras e, per que non, anque le calendario. Durante duodece annos, le dies francese habeva 10 horas de 100 minutas per 100 secundas. Mesmo si picturesque, isto non causava un alteration tanto grande al vita quotidian: le secunda decimal equivale a 0,864 secundas traditional, un differentia parve pro le perception human, plus ancora in un epocha quando il non existeva instrumentos tanto precise como los de hodie. In practica, le horarios se appoiava sur le *centijour* ('centidie'), le centesimo de un die, quasi equivalente al quarto de hora traditional. Lo que sí revolutionava le vita del franceses era le *décade*, le septimana decimal con novem dies de labor e un sol de reposo.

V E N T Ô S E

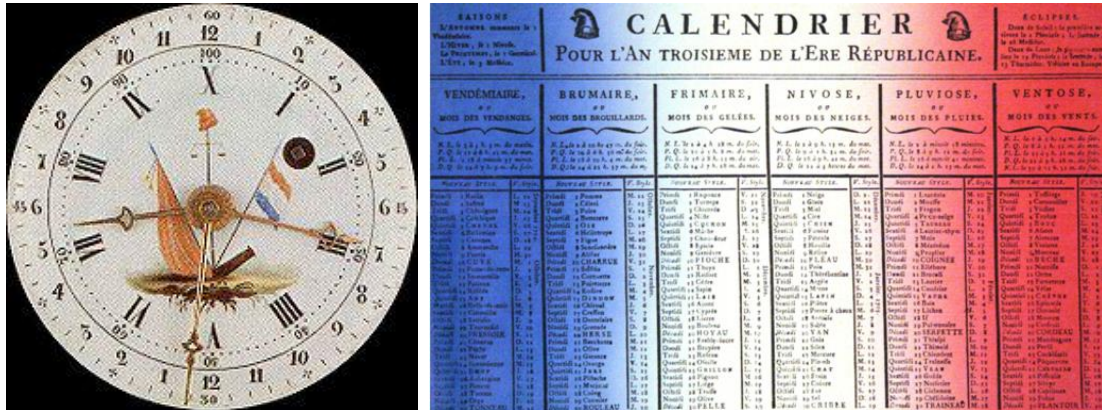

primidi	duodi	tridi	quartidi	quintidi	sextidi	septidi	octidi	nonidi	décadi
1 19 Feb	2 20 Feb	3 21 Feb	4 22 Feb	5 23 Feb	6 24 Feb	7 25 Feb	8 26 Feb	9 27 Feb	10 28 Feb
11 1 Mar	12 2 Mar	13 3 Mar	14 4 Mar	15 5 Mar	16 6 Mar	17 7 Mar	18 8 Mar	19 9 Mar	20 10 Mar
21 11 Mar	22 12 Mar	23 13 Mar	24 14 Mar	25 15 Mar	26 16 Mar	27 17 Mar	28 18 Mar	29 19 Mar	30 20 Mar

In le calendario republican, tote le menses ha trenta dies distribute in tres *décades*, cuje dies es denominate secundo lor ordine. Le die de reposo es inicialmente le ultime, dicte *décadi*, e plus tarde tamben le postmeridie del *quintidi*, sub reivindicacion del operarios. Ben que appreciate per le burgeses qui lo concipeva, iste invento agradava nullemente al travaliatores, qui obteneva le retorno al septimana "catholic" in 1802, post que le stato francese se reconciliava con le ecclesia roman.

Quanto al organisation del menses, le calendario republican non es tanto innovative: tote le duodece menses ha 30 dies; le cinque dies complementari e le die

bissextil, totes feriate, es accrescite al fin del anno. Totevia, on reinitiaua le contage del annos a partir de 1792 (“anno I del Republica”), modificava le initio del anno pro le equinoctio autumnal (verso le 22 septembre) e dava a tote le menses nomines referente al climate e agricultura circum Paris, lo que certo non collaborava pro que altere pais es interessava in adoptar le calendario francese. Le 22 fructidor anno XIII, o sia le 9 septembre 1805, Napoleon Bonaparte decretava le retorno al calendario gregorian a partir del del proxime Anno Nove.

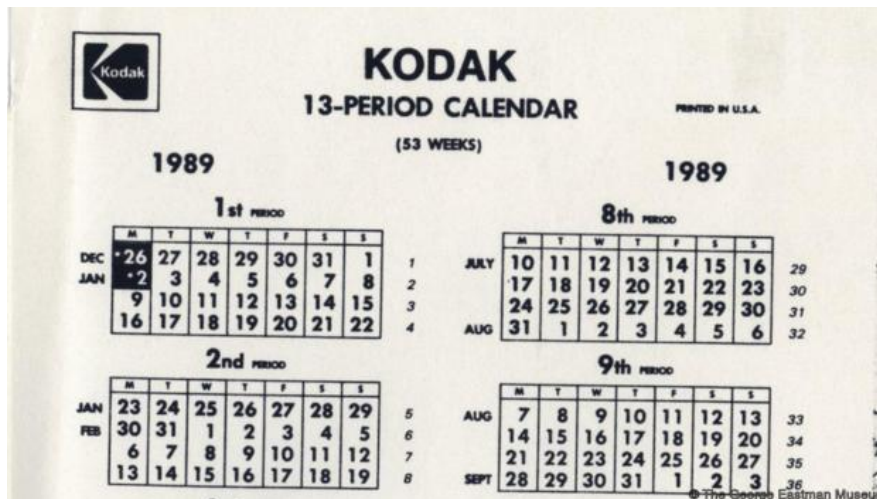

Al sinistra, un horologio que monstra le horas decimal. Iste longe horas de 144 minutas traditional non entrava in voga e era suspense ja in 1795, ben que alcun localitates continuava a usar los per alcun annos plus. Le memoria del calendario revolutionari (al dextra) remane in monetas e documentos del epocha, in le colpo de stato denominate *18 Brumaire* e in le novella *Germinal*, publicate per Émile Zola in 1885. Leon Trotsky forgiava le adjectivo *thermidorian* pro referer se a Stalin, qui minava le Revolution Russe desde intra, como habeva facte le Convention francese al mandar guillotinar Robespierre le 9 thermidor anno II.

Al fin del Secunde Guerra Mundial, le Nationes Unite proponeva le elaboration de un calendario mundial in que tote le annos comencia in un dominica e tote le trimestres fiscal ha 91 dies, con un total de 364 dies al quales un o duo dies extra, feriate e foras del ordine septimanal, se accresce. Le idea incontrava resistencia del governmento del Statos Unite, preoccupate con le fundamentos religiose que confere al septimana un character sacre. Le reforma gregorian non interfereva con le sequentia del dies del septimana, que secundo le religiosos se ha respectate desde quando Deo creava le mundo in sex dies e reposava in le septime.

Pro accomodar le argumento religiose, on concipe un anno con 52 septimanas (364 dies) distribute in 13 menses identic con 28 dies – un projecto ja presentate per Auguste Comte in 1849, vermente. Un septimana intercalari periodic corrigerea le dies mancante sin affectar le sequentia del dies septimanal. Ma a iste proposition se oppone le economistas e contabilistas, qui es habituate a calcular in trimestres e non accepta que le numero de menses sia altere que non 12.

Il se face impossibile obtener un calendario que satisfice simultaneamente a ambe demandas, post que le numero de dies in un anno non es perfectemente divisibile ni per 7 ni per 12. De iste forma, le calendario remane non-perenne, perque cata anno le dies del septimana se organisa de un modo distincte (un cyclo de correspondentia inter dies del mense e del septimana se reinitia cata 28 annos, solmente) e sin connexion con le phases lunar, con le festas religiose e mesmo con le trimestres fiscal, que pote oscillar de 90 a 92 dies.

Le compania Eastman Kodak utilizava un calendario de tredece menses – le mense estival extra se denominava *sol* – inter 1929 e 1989. Lo creava le contabilista ferroviari Moses Cotsworth e lo promoveva George Eastman, le fundator del interpresa, desirante perfectionar su registros contabile. Eastman recommendava iste calendario al Liga del Naciones e faceva imprimir un immense numero de exemplares a fin de divulgar lo, ma incontrava resistentia de gruppos religiose que timeva celebrar lor reposo in un die incorrecte. Alcun personas reclamava, ancora, que le numero 13 attraherea mal fortuna, durante que alteres non voleva esser condemnate a celebrar lor anniversario sempre in le mesme die del septimana.

Alcun propositiones non solve iste questiones, ma face alcun melioramentos como divider le anno in quatro periodos identic, con menses de 30/30/31 dies o de 4/4/5 septimanas, per exemplo, forsan con lor initio coincidente con le saisons annual. Altere idea es utilizar undee menses de 30 dies e un mense final con 35 o 36 dies. Tamben, on suggere reimplaciar le nomines de menses e dies con homages a homines de scientias, plantas, litteras del alphabeto grec e mesmo cartas de joco, lo que sin dubita inflammarea passionate debattos e boycotts. Le nomines in curso hodie face referentia a deos mythologic (p.ex. Thor, Venus), a leaders de imperios passate (Julio, Augusto) e a numeros ordinal dislocate (septembre, novembre) – il es dicer, illos es nomines de un aleatorietate e neutralitate politic difficilmente attingibile per qualcunque altere systema.

Que dice le historia sur menses e septimanas?

Durante le regno e republica roman, le anno habeva solmente dece menses, le circa cinquanta dies del saison hibernal non recipiente datas precise. Le menses *pleni* habeva 31 dies e le *cavi* solmente 30, in un total de 304 dies. Le nomine del quatro menses initial honorava divinitates e le subsequentes se nominava secundo lor position: *quintilis*, *sextilis*, *september*, *october*, *november* e *december*. A iste arrangemento attribute a Romulo, le rege Numa Pompilio accresceva duo menses: un in honor al deo Jano e altere al festival de purification dicte Februa. Tamben un mense intercalari de nomine *mercedonius* poteva aggregar se post februario, ambes continente un numero variate de dies inter 23 e 28, secundo calculos astronomic e a vices anque per motivos de superstition o convenientia politic. Le annos poteva contener inter 354 e 378 dies.

In 153 a.C., *januarius* deveniva officialmente le prime mense del anno, lo que pare logic de un puncto de vista semantic: Jano es le divinitate que rege le portales e representa con perfection le passage de un anno a altere (de Jano proveni tamben *janela*, ‘fenestra’ in portuges). Per altere latere, desde tunc le quatro menses inter septembre e

decembre non corresponde plus al numero que compone lor nomine. Plus tarde, le menses *quintilis* e *sextilis* esserea rebaptisate in honor a Julio Cesar e Octavio Augusto.

Pro le romanos, un die poteva esser *fastus* o *nefastus* – in iste ultimes, activitates politic e juridic era prohibite. Il habeva tamen le die *intercissus*, feriate durante le matino e le vespere, ma con un intervalo active in le postmeridie. Le dies del mense se expressava in relation a tres dies referential: *kalendae*, le prime die del mense; *nonae*, le none die ante le die anterior al medietate del mense (!); e *idus*, le die anterior al medietate del mense. Le contage es sempre regressive e inclusive, dunque le 29 novembre se dice *ante diem III kalendas decembres*, le tertie die anterior al kalendas de decembre.

Le observation de un cyclo continue de septe dies que curre independentemente del quadrantes lunar ascende al israelitas del 6^e centennio a.C., que lo denominava *shavua*. Le babylonios tamen habeva un septimana, ma illes accresceva dies intercalari pro mantener le correspondentia con le phases del luna. Septimanas tamen existeva inter chinoses, hindus e persas, e per medio de iste ultimes attingeva le hellenicis in le 2^e centennio a.C. Sub Constantino, in 321, illo reimplaciava in definitivo le cyclo nundinal roman, que habeva octo dies e ja concurreva con le septimana verso le introduction del calendario julian. Le prime data graphate in forma complete appare sur un graffito del anno 60 in Pompeii: *VIII idus februarius dies solis* (dominica, le 6 februario). Notabile es que iste die, le octave ante le idos de februario, era un mercuridi, non un dominica, secundo le calendario julian – al epocha, era popular un systema astrologic hellenic que faceva le dies del septimana curre secundo le “ordine chaldei” del astros, de modo que il habeva duo septimanas distincte que se superponeva. On sape, tamen, que al minus desde le imperator Augusto le septimanas se ha successe de maniera ininterrupte usque nostre dies.

Malgrado tote su tradition, le quantitate de dies in un septimana es arbitrari. Cinque dies era un patrono commun a plure culturas, inter le quales islandeses, javanese e coreanos. Le aztecas habeva periodos ritual de tredecie dies, que le espanioles denominava *trecenas*, durante que le egyptios habeva “septimanas” de dece dies. Le chinoses tamen soleva haber “decimanas”, ma ja per le 4^e centennio illes adoptava le formato actual de septe dies, que tamen attingeva Japon verso le anno 1000. Le etruscos e ancian romanos organisava lor commercio secundo le *nundinum*, un periodo de octo dies referite per litteras de A a H. In le Union Sovietic, le septimana passava a haber cinque dies in 1929, postea sex dies in 1931, e retornava a su septe dies original in 1940.

Le christianos de hodie non reposa plus in le sabbato biblic, ma in le die del Sol roman, rebaptisate die del Domino. Le consecration del dominica era ordinate per Constantino in 321, ma solmente in citates. Le agricultores poterea “continuar lor travalios libere- e legalmente”, in parolas del imperator roman. In 363, le Concilio de Laodicea prohibeva le observantia del sabbato judee e incoragiava le christianos a travaliar in iste die – un indicio de que le dispositiones de Constantino ancora non habeva seducte tote le christianos.

Le mesme acto legal per Constantino reimplaciava le *nundinum* con le septimana e definiva le dominica como *feria prima*, le prime die del serie. Le lingua portugese actual utiliza iste nomenclatura pro le dies inter lunedì e venerdì: *segunda-feira*, *terça-feira*, *quarta-feira*, *quinta-feira* e *sexta-feira*. Interlingua e le altere linguas romanice utiliza lor versiones del nomines traditional roman, que attribue a cata die un astro identificate in le celo, como faceva le populos mesopotamic – le portugese ancian tamen utilisava iste methodo e habeva dies denominate *lues*, *martes*, *mércores*, *joves* e *vernes*. Le septimana pote comenciar dominica o lunedì, o mesmo in dies diverse de

istes, secundo le cultura local: le martedi, denominate *yom shlishi* in hebreo ('die tertie'), se dice *vtornik* ('le secunde') in russo e *jumanne* ('die quarte') in swahili.

Le weekend occidental eveni sabbato e dominica. In pais musulman, le weekend necessarimente include le venerdi (*yawm al-jumah*, 'die de reunion'), plus un secunde die anterior o posterior a illo. Il non existe ancora un practica unificate sur como numerar le septimanas al longo de un anno: le fraction de septimana circum le 1^e januario pote attribuer se tanto al anno anterior quanto al posterior.

Era christian o era commun?

In le pais arabe, le calendario lunar islamic convive con le calendario solar occidental. Le anno islamic es plus breve in media, de modo que le tempore avanta un pochetto plus rapido: un centennio islamic ha approximativemente 97 annos occidental. In monetas, il es commun que tanto le *anno Hegirae* como le *anno Domini* veni indicate: al sinistra, un pecia hodierna del Emiratos Arabe exhibe in digitos arabe le numeros 2005 e 1425; al dextra un ancian pecia de Marocco monstra in digitos indoarabic 1945 e 1364.

Le data de initio del anno ancora variava de un pais a altere, ma le contage del annos era ja consensual al introduction del calendario gregorian, que conserva le era denominate initialmente dionysian o vulgar (*anno Domini*), calculate per le monaco Dionysius Exiguus a partir del "incarnation" o "nativitate" de Jesus e adoptate per le christianos in 525. Antea, le numero del annos soleva indicar se secundo le era del martyres (*anno martyrum*), initiate per le imperator roman Diocletiano in 284, o le creation del mundo (*anno mundi*), calculate per le monaco byzantin Annianus de Alexandria pro 5492 annos ante Christo.

Hodie, le denomination "era christian" tende a reimplaciar se con "era commun", post que anque nationes non-christian lo utiliza como referentia. Le ex-secretario-general del Naciones Unite, Kofi Annan, ille proprie un christiano protestante, argumentava: "Le calendario christian non pertine plus exclusivemente al christianos. Populos de tote fides lo ha utilisate per un simple question de convenientia. Il ha tante interaction inter personas de differente fides e culturas – differente civilisationes, si vos prefere – que le existentia de alcun modo compartite de computar le curso del tempore es un necessitate. E assi le era christian ha devenite le era commun."

Iste position non es consensual, totevia. Alcun christianos se offende per le suppression del referentia a Christo e vide mesmo un intention occulte de reimplaciar le numeration del annos in le futuro, como faceva le revolutionarios francese.

Le idea de rediger iste articulo comenciava con le lectura de *Proque sex?*, un texto sur le etymologia del termino *bisextus* publicate per Ruud Harmsen in 2015. Illes qui vole pote acceder lo in le adresse <http://rudhar.com/lingtics/intrlnga/proq-sex.htm>.

Le sanctos del inamoratos

Le sanctos Valentino e Antonio, patronos del inamoratos in differente culturas.

Le celebration hodierna del Die de Sancto Valentino ha su radices in le Lupercalia, festa roman que es parte del rituales de purification realisate tote 15 februario in homage a Lupercus, divinitate lupin equivalente al deo grec Pan, protector del greges e representante del sexualitate masculin. Durante le Lupercalia, homines juvene curreva per le stratas coperte solmente con pelles de capra e flagellava le pueras que illes incontrava in lor cammino con corregias de corio, lo que representava le fecundation del victimas.

Mesmo post le christianisation del Imperio, festas pagan continuava a celebrar se. Como forma de eliminar los, le Ecclesia institueva su proprie festas in datas coincidente. Le festa al Sol Invicte, per exemplo, occurreva al mesme epocha que le Nativitate, le die de nascentia del Puerus Jesus. Del mesme modo, le 14 februario era institute per le papa Gelasio I pro reimplaciar le festival de Februa con le martyre Valentino, executate per ordine del imperator Claudio II.

Secundo le legenda, Valentino celebrava matrimonios collective, lo que era prohibite per le leges del Imperio, e per iste motivo era ducte al martyrio. On sape ben poco sur iste personage, ma con le tempore le narration se inricchiva con nove elementos e vinculava Valentino al amor romantic.

In 1969, le Ecclesia Catholic suspendeva le culto a Sancto Valentino per mancamento de conviction historic sur su real existentia. In le cultura anglo-american, totevia, le sancto remane patrono del inamoratos. In le hemispherio nord, su data coincide con le reaparition del aves post le hiberno.

Angleses e irlandeses apportava le festa de Sancto Valentino al Statos Unite, ubi on sole scriber notas amorse denominate *valentines*. Desde le 16^e centennio, le homines dona a lor femina rosas e chocolates, un tractamento plus galante que le colpos de flagello del pueros roman.

Recentemente, iste commemoration ha attingite altere pais, como anque le Halloween. Brasil es un exception: in iste pais, Sancto Valentino es un personage quasi incognite. Le Die del Inamoratos brasilian es celebrate le 12 junio, vigilia del festivitate de Sancto Antonio, promotor del matrimonios.

Turres versus castellos

Peter Gopsill commentava sur le articulo *Le rege es mort. Vive le rege!*, que appare in le edition 94 (januario 2018) del Almanac:

Le historia del chacos es multo interessante. Pro tu information/interesse, io ha nunquam audite le parola anglese *tower* pro le pecia de chacos turre. Io personalmente ha sempre e solmente usate le parola *castle* pro turre. Le verbo *to castle* e le substantivo *castling* describe le action de mover le rege duo quadros lateralmente super le prime rango e placiari le pedon le plus proxime super le quadro passate per le rege o al latere del rege (*castling short*) o al latere del regina (*castling long*).

Nota que le IED utiliza anque le parola *roc* pro turre, in commun con *rukh*. *Roc* es ben supportate in le linguas de controlo. Un alternativa espaniol pro turre es *roque*. Le supporto pro *roc* es anque trovabile in altere formas in le verbo o substantivo: *to castle* es in espaniol *enrocar* (e le action es *enroque*); in francese *roquer* (e *roque* es le action de *castling*); in italiano *arroccare* (e *rocca* es fortalessa = turre?); in germano *rochieren* (e *Rochade* es le action); in russo es *rokirovat'* (e le action es *rokirovka*). Dunque on poterea cunear le interlingua *rocar* pro *to castle*, e le action *rocado* pro *castling* (a confirmar – io es aperte a suggestiones).

Le nomines chinese del pecias de chacos son anque militari: (utilisante le pinyin) rege – *wáng* (= rege); regina – *hòu* (= regina, ab *wáng* + *hòu*: rege + post, proque le sposa del rege sempre sta post le rege); turre – *chē* (= carro, vehiculo); episcopo – *xiàng* (= elephante); cavallo – *mǎ* (= cavallo); pedon – *bīng* (soldato). Io volerea notar que le character chinese pro turre ha duo pronunciations: *chē* e *jū*. Quando le character es pronunciate *chē*, illo significa quasi ulle vehiculo; ma quando illo es pronunciate *jū*, le character se refere normalmente al pecia de chacos. Io ha dictionarios chinese que da solmente *chē* o solmente *jū*, e alteres que da ambes.

Sur le pecia in question, io me basava sur iste passage in Wikipedia al rediger le articulo:

“A rook is a piece in the strategy board game of chess. Formerly the piece was called the *tower*, *marquess*, *rector*, and *comes* (Sunnucks 1970). The term *castle* is considered informal, incorrect, or old-fashioned. Each player starts the game with two rooks, one on each of the corner squares on their own side of the board.”

Ma, como io respondeva a Peter, le parola de un parlator native me vale plus e io debe dunque creder que *castle* es in uso plen. Io accorda que *rocar* es un bon verbo in Interlingua. Le suffixo substantive es sempre un question controversa: on poterea defender *rocata*, *rocamento*, *rocation* etc.